

OBSAH	
Bibliografie zahraniční archivní literatury 1996–1998	3
<i>Studie:</i>	
Miscellanea k dvorské problematice raného novověku (Ivan Hlaváček)	213
Tomáš Baletka: Dvůr pánů ze Žerotína ve Valašském Meziříčí ve 2. polovině 17. století	215
Marek Ďurčanský: Úřední knihy vedené v rámci podkomořského úřadu jako pramen k výzkumu šlechtických dvorů v období třicetileté války	243
Martin Franc: Knihy kuchyňských účtů z let 1705–1706 z fondu Šternberk-Manderscheid jako pramen k dějinám aristokratických dvorů (několik předběžných poznámek)	257
Jaroslava Hausenblasová: Vztah mezi císařským dvorem a nejvyššími správními úřady Českého království v době vlády Rudolfa II.	279
Tomáš Rataj: Panovnický dvůr v raněnovověkém tištěném zpravodajství	295
Jana Ratajová: Pojem dvora v kázáních Alexia Jana Ignáze Krizera	315
<i>Recenze:</i>	
Ivan Hlaváček: Z nových germanistických příspěvků k středověké diplomacie, zejména k městskému knihovnictví v českých zemích	329
<i>Zprávy:</i>	
Oskar Macek – Michal Wanner: Dlouhodobé ukládání a zpřístupňování archiválií v digitální podobě z pohledu švédského a nizozemského archivnictví	339
<i>Errata:</i>	
Oprava tiskové chyby v titulu článku A. Maříka (SAP, č. 2, 2001)	365

INHALT	
Bibliographie der ausländischen Archivliteratur 1996–1998	3
<i>Abhandlungen:</i>	
Miscellanea zur Hofproblematik der Frühneuzeit (Ivan Hlaváček)	213
Tomáš Baletka: Der Hof der Herren von Žerotín in Valašské Meziříčí in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts	215
Marek Ďurčanský: Die im Rahmen des Unterkämmereramtes geführten Amtsbücher als Quellen zur Erforschung der Adelhöfe in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges	243
Martin Franc: Die Bücher der Küchenrechnungen aus den Jahren 1705–1706 im Bestand Sternberg-Manderscheid als Quelle zur Geschichte der aristokratischen Höfe (Einige Bemerkungen)	257
Jaroslava Hausenblasová: Das Verhältnis zwischen dem Hofstaat und den obersten Verwaltungsbehörden des Königreichs Böhmen in der Zeit der Regierung Rudolf II. ...	279
Tomáš Rataj: Der Herrscherhof in der frühneuzeitlichen gedruckten Berichterstattung	295
Jana Ratajová: Der Begriff des Hofes in den Predigten des Alexius Johann Ignatz Krizer	315
<i>Rezensionen:</i>	
Aus den neuen germanistischen Beiträgen zur mittelalterlichen Diplomatik, besonders zum städtischen Buchwesen in den böhmischen Ländern (Ivan Hlaváček)	329
<i>Berichte:</i>	
Oskar Macek – Michal Wanner: Langfristige Aufbewahrung und Erschließung des Archivgutes in Digitalform von der Sicht des schwedischen und niederländischen Archivwesens	339
<i>Errata</i>	
A. Mařík (SAP, č. 2, 2001)	365

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ

1

ROČNÍK LII.

ISSN 0036–5246

VYDÁVÁ ARCHIVNÍ SPRÁVA MV
V TISKÁRNĚ MINISTERSTVA VNITRA, p. o.

JAROSLAVA HAUSENBLASOVÁ

**VZTAH MEZI CÍSAŘSKÝM DVOREM
A NEJVYŠŠÍMI SPRÁVNÍMI ÚŘADY ČESKÉHO KRÁLOVSTVÍ
V DOBĚ VLÁDY RUDOLFA II.**

Hausenblasová, Jaroslava: *Relationship Between the Imperial Court and The Supreme Administrative Offices of the Kingdom of Bohemia During the Reign of Rudolf II*

The comparison of the list of members of the court of Emperor Rudolf II in the period 1576–1612 with that of the supreme officials of the Kingdom of Bohemia attests to the personal interrelation of these two administrative units and to the intensive penetration of the Czech nobility into the imperial court. The Czech aristocrats' endeavours to achieve social, administrative and political careers impacted the quantitative and qualitative development of the imperial court.

PhDr. Jaroslava Hausenblasová, Ústav dějin umění Akademie věd ČR, Husova 4, 110 00 Praha 1.

V roce 1583, kdy císař Rudolf II. Habsburský (1576–1612) přesídlil na trvalo do Prahy, se hlavní město Českého království, tradiční sídlo nejvyšších královských a zeměpanských úřadů, stalo současně místem centrální správy habsburského soustátí a některých říšských úřadů. Přesunutí těchto orgánů z Vídně do Prahy bylo důsledkem skutečnosti, že byly nedílnou součástí císařského panovnického dvora a společně s ním také císaře Rudolfa II. do Prahy následovaly. V Praze se tedy v letech 1583–1612 setkaly dva nezávislé správní systémy s jasně vymezenými kompetencemi, které však na sebe do určité míry vzájemně působily.

Problematika vztahu císařského dvora a systému úřadů Českého království na přelomu 16. a 17. století není tématem zcela novým. Zatímco historiografie konce 19. a téměř celého 20. století kladla důraz převážně na správně-historické pojednání problému,⁽¹⁾ snaží se studie posledního desetiletí o pohled, který by postihoval spíše sociální, sociálně-politickou či sociálně-kulturní

(1) Faktograficky cenné jsou dosud práce: E. Rosenthal, *Behördenorganisation Kaiser Ferdinands I. Das Vorbild der Verwaltungsorganisation in den deutschen Territorien. Ein Beitrag zur Geschichte des Verwaltungsrechts*. Wien 1887, dále T. Fellner – H. Kretschmayr, *Die österreichische Zentralverwaltung I. Bd. 1–2*, Wien 1907; I. v. Žolger, *Der Hofstaat des Hauses Österreich*. Wien – Leipzig 1917 a z českých prací zejména J. Janák – Z. Hledíková, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989.

rovinu. Tento nový směr je nejen odrazem obecně se prosazujícího zájmu o sociální a kulturní dějiny raného novověku, ale v českém prostředí navíc stále intenzivnějšího bádání k dějinám šlechty. Právě snaha objasnit podíl české šlechty na vývoji a formování císařského dvora, popř. účast jejích politických, resp. správních představitelů v centrálních úřadech rakouské monarchie, však dosud vycházela spíše z dílčích sond a obecnější platnost závěrů, především o tzv. bohemizaci rudolfinského dvora, je tedy diskutabilní.(2)

Pro stanovení přesnějších závěrů o tom, jak se čeští šlechtici uplatňovali na císařském dvoře, chybí to podstatné, tj. zpracování rozsáhlé pramenné základny, která by především jasně odpověděla na otázku, kteří šlechtici byli vlastně členy císařského dvora. Mezi důležité prameny, které je možno pro tyto účely využít, patří zejména seznamy členů dvora Rudolfa II. (Hofstaatsverzeichnisse), které se dochovaly k roku 1576, 1580, 1584, 1589, 1601 a 1612,(3) seznamy dvořanů, kteří doprovázeli Rudolfa II. na říšský sněm

(2) Viz zejména J. Pánek, *Politický systém předbělohorského českého státu*. Folia Historica Bohemica, 11, 1987, s. 41–87; týž, *Knihy habsburské Dvorské pokladny, (Hofzählamtsbücher) jako pramen k dějinám předbělohorského českého státu*. In: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám, (ed. L. Soukup), Praha 1995, s. 173–181; týž, *Rudolf II. jako český král*. DrSc. k 65. narozeninám, (ed. L. Soukup), Praha 1995, s. 173–181; týž, *K povaze vlády Rudolfa II. v Českém království*. Folia Historica Bohemica, 18, 1997, č. 2, s. 4–8; týž, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*. Opera historica, 7, 1999, s. 5–28.

(3) Seznamy císařského dvora byly sestavovány pravděpodobně každý rok z důvodů evidence aktuálního stavu, tj. personálního obsazení a finančních nákladů spojených s vydržováním dvora. Většina seznamů je přístupna ve starších, dnes již nevyhovujících edicích: Seznam z roku 1576 viz W. Riedler, in: Oesterreichisches Archiv für Geschichte, Erdbeschreibung, Staatenkunde, Kunst und Literatur, Jäner 1871, Wien 1831, Urkundenblatt I–III, s. 1–12; dále V. Goehlert, *Kaisers Rudolf II. Hofstaat und die obersten Behörden*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 7, 1869, s. 112–116 a částečně vydal tento seznam T. Fellner – H. Kretschmayer, *Hofstaatsverzeichnis Kaiser Rudolfs II.* Linz 1576 Dezember 12, Die österreichische Zentralverwaltung I., 2. Bd, Wien 1907, s. 191–198.; seznamy z let 1580, 1584 a 1589 viz J. Hausenblasová, *Seznamy dvořanů císaře Rudolfa II. z let 1580, 1584 a 1589*. Edice. Paginae historiae, 4, 1996, s. 39–151. Dosud nepublikován zůstává seznam z r. 1601, který je uložen ve Vídni v HHStA, OMe SR 184/73 a konečně poslední seznam z r. 1612 viz J. A. Riegger, *Aula Rudolphi II. Kayserlicher Hoff Statt*. Archiv der Geschichte und Statistik inbes. v. Böhmen II., Dresden 1793, s. 193–262.

v r. 1582 (Augsburg) a 1594 (Regensburg)(4) a dvorské výplatní knihy (Hofzählamtsbücher) z let 1576–1614,(5) jež jsou uloženy ve Vídni. Zatímco dvorské výplatní knihy čekají pro svou značnou rozsáhlost a dosud malou přístupnost pro české badatele na celkové zpracování, nabízí připravovaná nová edice rudolfinských dvorských seznamů odpověď na otázku, jaké bylo v letech, k nimž se seznamy dochovaly, složení a obsazení dvora a jaké byly základní vývojové tendence tohoto správního mechanismu.(6)

Hovoříme-li o císařském dvoře Rudolfa II., máme zde na mysli tzv. dvůr v užším slova smyslu (Hofstaat), který je možno definovat jako soubor hierarchicky uspořádaných úřadů, jejichž nositelé vykonávali pro císaře většinou velmi konkrétní funkce za předem stanovený pravidelný peněžní plat, eventuálně i za jiné formy úhrady – jídlo, oblečení, apod. Jejich role lze rozdělit do několika skupin: a) funkce správně-politická (členové poradních kolegií a správních úřadů, kancelářů), b) obslužná (dvořané uspokojující panovníkovy osobní potřeby či záliby), c) reprezentační (např. dvořané sloužící u ta-

(4) Peter Fleischman, *Des aller durchleüchtigsten.... Herrn Rudolphen des andern, erwölten Römischen Kaisers,... erstgehaltenem Reichstag zu Augspurg, der sich dann vermög gethaner Proposition, den 3. Julii Anno (15)82 angefangen, und was darauff für Chur und Fürsten, auch andere Stendt des heiligen Röm. Reichs, so wol der Abwesenden Gesandten Rethen und Pottschaften erschienen, und was sonst in werendem Reichstag für öffentliche Actus gehalten worden. Darinnen auch ein Tittular auff alle der Kay. May. gehaime, Hof-, Landtofficier Cammer, Kriegs und andere Rethen, so wol auch was für Obristen auff den Hungerischen, Wyndischen und Crabatischen Gränitzen jetziger Zeit seyn, kurtzlich begriffen....*, Augspurg 1582; Peter Fleischman, *Kurtze und aigenliche Beschreibung des zu Regenspurg in disem (15)94 Jar gehaltenen Reichstag. Sambt einverleibten Kay. Hofstadts und Corrigirten Tittulars auff der Kay. Mtt. und deren Erb Königlich und Landen, auch auß Steyr, Kärndien, und Crain hohe und nidere Officier, Regiments Rath und Diener, so wol was auff den Hungerischen, Windischen und Crabatischen Gränitzen für Bischofen, Prelaten, Obristen, Hauptleuth, Rittmeister und andere Bevelchhabere verhanden, und wie sie mit Namen haissen. Zugleich was die Churfürsten und Fürsten, Gaistlich und Weltlich, für statliche Fürsten, Graven, Herrn, vom Adel und andere, an ihren Höfen auff disem Reichstag bey sich gehabt. Und dann der Abwesenden Chur und Fürsten, auch Stendt des heiligen Röm. Reichs allher gesandte fürneme Rätthe und Potschaften....*, Regenspurg 1594.

(5) Ch. Sapper, *Die Zählamtsbücher im Hofkammerarchiv 1542–1825*. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 35, 1982, s. 404–455 a J. Pánek, *Knihy habsburské Dvorské pokladny*, viz pozn. č. 2.

(6) Připravovaná souhrnná edice rudolfinských seznamů by měla vyjít pod názvem *Dvůr císaře Rudolfa II. Edice dvorských seznamů z let 1576–1612* (ed. J. Hausenblasová) v nakladatelství Artefactum v řadě Fontes historiae artium, sv. IX.

bule, tzv. služebníci s koňmi apod.), d) obranná (císařovy osobní gardy), e) dvořané zabezpečující provoz dvora jako celku.(7)

Naproti tomu tzv. dvůr v širším slova smyslu (Hof) je pojmem spíše volným. Zahrnuje především již zmíněný „Hofstaat“, ale navíc i početnou skupinu těch, kteří se buď dlouhodobě nebo jen krátce ocitali z nejrůznějších důvodů v blízkosti císaře Rudolfa II.. Sem můžeme zařadit přední politiky českého státu, nejvyšší správní úředníky Českého království a jejich manželky či dcery, vyslance cizích panovníků působící trvale nebo dočasně na císařském dvoře, umělce, vědce nebo náhodné hosty, kteří přijali císařovo pozvání. Tito lidé se zúčastňovali více či méně dvorského politického, společenského či kulturního života.

Dvůr v užším slova smyslu (Hofstaat) měl přesně definovanou strukturu. V jeho čele stál nejvyšší hofmistr (Obersthofmeister). Podléhal přímo panovníkovi a byl odpovědný za chod celého dvorského systému. Pod jeho bezprostřední dohled patřili dvořané u tabule, tzn. číšníci (Mundschenken), kraječi (Vorschneider), panatýři-stolníci (Panathier), truksasové-nosiči (Truchsessen), komorníci a služebníci „u stříbrného nádobí“ (Silberkammerer, Silberdiener). V jejich čele stál stabelmeister. Nejvyšší hofmistr dohlížel také na sklepy a dvorní kuchyni s kuchmistrem (Küchenmeister) a ostatními kuchaři. Pod hofmistra spadaly také obě císařské gardy: harciři (jízdní) a trabanti (pěší). Také družina dvořanů mající na starosti lov – sokolníci (Falkner) a lovci (Jäger) – podléhala hofmistrovi. Do jeho štábu patřili i všichni ti, kdo byli členy dvorní kaple (Kapelle). Početnou složkou dvořanů podléhající přímo nejvyššímu hofmistrovi byla zvláštní skupina lidí, kteří bývali označováni prostě jako dvorští služebníci (Hofdiener) nebo jako služebníci s jedním

či více koňmi (Hofdiener auf einem Pferd, Hofdiener auf zwei Pferden,...).(8)

Důležitou osobou císařského dvora byl dvorní maršálek (Hofmarschall), který měl nejvyšší soudní pravomoc nad všemi dvořany.(9)

Dalším vysokým dvorským úředníkem byl nejvyšší komorník (Oberstkämmerer). Do panovníkovy tzv. osobní komory (Leibkammer nebo Kammer), v jejíž čele stál, patřili především komorníci (Kämmerer) a komorní služebníci (Kammerdiener), kteří pečovali o císařovo pohodlí, garderobier (Garderobe), osobní lékaři Rudolfa II. (Leibdoktoren), lazebník (Leibbarbier), lékárník (Leibapotheker) a také knihovník (Bibliothecarius). Součástí komory byla i osobní pradelna, švadlena a topič (Kammerheizer). Zcela zvláštní složku tvořili komorní umělci a řemeslníci.(10)

Nejvyšší štolba (Oberststallmeister) byl zodpovědný za provoz císařských stájí. Dohlížel na čeleď ve stájích i na nejrůznější řemeslníky, jejichž produkce byla pro stáje určena. Početnou skupinu tvořila i pázata (Edelknaben), která měla svého vlastního hofmistra (Edelknabenhofmeister) a také preceptora (Edelknabenpraceptor) a učitele tance (Edelknabentanzmeister). Do oddílu stáje byli zahrnuti i trubači, nejrůznější pacholci ve stájích a také ošetřovatelé a cvičitelé šelem.(11)

Zcela zvláštní oddělení dvora tvořili členové poradních kolegií a správních orgánů. Byla to tajná rada (Geheimer Rat) zejména pro věci zahraniční politiky, říšská dvorská rada (Reichshofrat) pro běžné správní a politické záležitosti, válečná rada (Hofkriegsrat) pro věci vojenství, a konečně dvorská komora (Hofkammerrat) pro správu panovníkových příjmů a výdajů. Jí podléhaly jednotlivé komory v českých, uherských a dědičných zemích. V čele těchto kolegií, složených z dvorních radů stáli prezidentí nebo ředitelé. Poradní orgány měly k dispozici vlastní kanceláře s početným personálem (Reichshofkanzlei, Hofkammerkanzlei, Hofkammerbuchhalterei, Hofkriegskanzlei). Zvláštní postavení v rámci „Hofstaatu“ měl nejvyšší kancléř Českého království (Der Böhmischen Kron Kanzler), který byl současně jedním z nejvyšších českých zemských úředníků. Byl tedy zodpovědný nejen císaři, ale také českému králi a českým stavům.

Dvůr císaře Rudolfa II. prošel během své více než třicetileté existence vývojem, jenž v sobě zahrnuje změny nejen kvantitativní, ale i kvalitativní. Srovnáme-li počet členů dvora v r. 1576 a 1612, zjistíme, že namísto původního počtu necelých 700 osob je k roku 1612 evidováno již téměř 1 200 lidí. Prudký nárůst je možno sledovat zejména u dvořanů, kteří měli spíše funkci reprezentativní, tzn. u tzv. služebníků s jedním či více koňmi, jejichž počet se

(7) Vyčerpávající přehled starší literatury pojednávající o vývoji a struktuře císařského dvora – viz K. Vocelka, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576–1612)*. Wien 1981; z prací věnujících se dvoru Rudolfa II. viz diplomová práce E. Brázdové, *Dvůr Rudolfa II.* Praha FFUK, 1982, kterou později přepracovala a vydala pod jménem E. Drašarová, *Dvůr Rudolfa II. Příspěvek k organizaci a personální skladbě dvora středoevropských Habsburků v 16. a na poč. 17. stol.* Sborník prací Státního ústředního archivu v Praze, 2, 1989, s. 42–86, dále J. Janáček, *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 1987, s. 222–231; Z. Hojda, *Der Hofstaat Rudolfs II.* in Prag. In: Prag um 1600. Beiträge zur Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II., Freren 1988, s. 118–123; nejnověji J. Hausenblasová, *Rudolf II., římský císař a český král – Císařský dvůr a úřady Českého království*. In: Rudolf II. a Praha. Katalog vystavených exponátů (ed. E. Fučíková a kol.), Praha 1997, s. 212–216; též, *Höflinge des Kaisers Rudolf II. Beitrag zur Begriffbestimmung*. In: Rudolf II., Prague and the World. Papers from the International Conference Prague, 2–4 September, 1997. Prague 1998, s. 239–243; též, *Nationalitäts- und Sozialstruktur des Hofes Rudolfs II. im Prager Milieu an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*. Berichte und Beiträge des Geisteswissenschaftlichen Zentrums Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas e. V. 1999, Leipzig 1999, s. 20–37; též, *Prager Elitenwandel um 1600: Böhmischer und höfischer Adel zur Zeit Rudolfs II.* In: Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat, Hg. von M. Dmitrieva und K. Lambrecht, Stuttgart 2000, s. 173–184.

(8) J. Hausenblasová, *Nationalitäts- und Sozialstruktur des Hofes Rudolfs II.* (viz pozn. 7), s. 25–28.

(9) Tamtéž, s. 28.

(10) Tamtéž, s. 28–30.

(11) Tamtéž, s. 30–31.

téměř ztrojnásobil, přibylo také služebníků u tabule a výrazně stoupl počet Rudolfových komorníků. Přibývání komorních řemeslníků a také hudebníků je jistě možno připsat na vrub panovníkovy stoupající záliby o tyto profese a zejména jeho sběratelské a mecenášské vášni. Stoupající podíl kancelářského perzonálu je možno přičíst byrokratizaci státního aparátu.(12) V průběhu existence rudolfinského dvora došlo také u některých funkcí k jisté specializaci a tím i ke vzniku nových úřadů. Zvláště patrné je to zejména u řemeslnických či uměleckých profesí.(13)

Národnostní struktura rudolfinského dvora tvoří zcela zvláštní kapitolu. Z dochovaných dvorských seznamů je jasně patrné, že velkou většinu dvorských úřadů a funkcí obsazovali lidé, jejichž jména prozrazují rakouský (německý) původ. Jejich podíl na celkové skladbě dvora můžeme stanovit přibližně na 70 procent. Zastávali především většinu vedoucích funkcí, včetně nejvyšších dvorských úřadů, kde se pouze v ojedinělých případech střídali s dvořany jiných národností. Byli to téměř výhradně oni, kdo byli obsazováni do důležitých politických a správních úřadů. Německy hovořící lidé zastávali místa v kancelářích, ale také obsazovali většinu služebných a pomocných míst. Na císařském dvoře byla však také oceňována jejich řemeslná zručnost a objevují se tedy i u těchto profesí.

Naproti tomu dvořané z jiných národnostních skupin, tj. zejména Italové, Češi, Španělé, Nizozemci, Maďari aj. nacházeli na dvoře své uplatnění zejména na místech majících čestný nebo reprezentační ráz, tj. jako služebníci u císařské tabule a jako zvláštní dvorští „služebníci s koňmi“. Druhá skupina těchto dvorských zaměstnanců bývala na císařský dvůr nájímána pro svou zvláštní dovednost nebo znalost určité velmi speciální profese. To se týká zejména lékařů, vědců, umělců, řemeslníků a hudebníků, kteří se často rekrutovali z prostředí italského, nizozemského, španělského, a ojediněle i švýcarského, francouzského a anglického. Šlechtici jiného původu než rakouského (německého) jsou velmi silně zastoupeni i na místech císařových komorníků. Tito lidé měli zpravidla k císaři velmi blízko a jistě není náhodou, že právě při obsazování těchto funkcí docházelo postupně ke značnému narůstání podílu české šlechty.(14)

K národnostnímu charakteru dvora císaře Rudolfa II. lze tedy v zásadě říci, že po celé období jeho existence, tj. v letech 1576–1612 byl převážně jazykově německý. Pokud došlo k výraznějšímu podílu jiných etnik, pak je možno hovořit zejména o vlivu českém a italském, ale s velkou opatrností.

Česká šlechta tedy na císařský dvůr pronikala, ale pouze do určitých skupin úřadů. Šlo zejména o služebníky u tabule, tedy číšníky, kraječe, panatýry,

(12) Srovnání je založeno na součtu členů dvora podle seznamu z let 1576 a 1612 (viz pozn. 3).

(13) J. Hausenblasová, *Rudolf II., římský císař a český král* (viz pozn. 7), s. 215.

(14) J. Hausenblasová, *Nationalitäts- und Sozialstruktur des Hofes Rudolfs II.* (viz pozn. 7), s. 31–37.

truksasy a služebníky s jedním či více koňmi. Mezi jmény, s nimiž se v seznamech dvora u těchto funkcí setkáváme, patří příslušníci rodu Berků z Dubé, Beřkovských ze Šebířova, Bezdrůžických z Kolovrat, Brozanských z Vřesovic, Bryknarů z Brukštejna, Hasištejnských z Lobkovic, Hrzánů z Harasova, Kaplírů ze Sulevic, Karlů ze Svárova, Kořenských z Terešova, Laryšů ze Lhoty, Leskoců z Leskovce, Libštejnských z Kolovrat, z Lipého, z Michalovic, Nekšů z Landeka, Novohradských z Kolovrat, Popelů z Lobkovic, Roupovských z Roupova, Říčanských (Kavků) z Říčan, Smiřických ze Smiřic, Stošů z Kounic, Španovských z Lisova, Švihovských z Riesenberka, z Valdštejna, Vostroců z Kralovic, Vřesoců z Vřesovic a Zárubů z Hustiřan. Šlo tedy o příslušníky panských i rytířských rodů.(15)

Velmi významnou početní položku tvořila česká šlechta mezi císařskými komorníky. Z celkového počtu 60 komorníků, evidovaných v seznamech v letech 1576–1612 jich na zástupce českých šlechtických rodů připadá 23, tj. více než třetina. Byli to: Ladislav Berka z Dubé, Heřman Černín z Chudenic, Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic, Adam z Hradce, Jáchym z Hradce, Jindřich Libštejnský z Kolovrat, Jaroslav z Martinic st., Jaroslav z Martinic ml., Jáchym Novohradský z Kolovrat, Jan Novohradský z Kolovrat, Jan z Pernštejna, Jiří Popel z Lobkovic, Kryštof ml. Popel z Lobkovic, Oldřich Felix Popel z Lobkovic, Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, Jindřich Konrád Šanovec ze Šanova, Jan Zdeněk ze Šternberka, Štěpán Jiří ze Šternberka, Jan Rudolf Trčka z Lípy, Adam ml. z Valdštejna, Hertvík Vratislav z Mítrovic a Wolf Vřesovec z Vřesovic.(16)

O tom, že čeští šlechtici vstupovali na císařský dvůr Rudolfa II. již v mládí svědčí i seznamy pážat. Nácházíme mezi nimi jména: Albrecht Beneda z Nečtin, Jindřich Berka z Dubé, Jan Černín z Chudenic, Melchior Donát z Velké Polomě, Jindřich Černín z Chudenic, Jan Adam Haugvic z Biskupic, Vilém Horčice z Prostého, Štěpán Janovský z Janovic, Vilém z Klenového a Janovic, Vilém Koc z Dobrše, Leopold Popel z Lobkovic, Kryštof Albrecht z Roupova, Oldřich Říčanský z Říčan a Zikmund z Valdštejna. Někteří z nich se na císařském dvoře udrželi a zaujali později čestná místa. K nim patří jistě Melchior Donát z Velké Polomě, který je uváděn dlouhá léta až do roku 1612 na dvoře jako truksas, a Kryštof Albrecht z Roupova, truksas a později kraječ v letech 1605–1612.(17)

Při obsazování čestných míst u císařské tabule či v císařově osobní komoře byli tedy čeští šlechtici relativně úspěšní a lze tvrdit, že v těchto oddílech dvora dochází k jevu, jenž bychom mohli opatrně nazvat jako posilování českého živlu, a to zejména v posledních letech vlády císaře Rudolfa II. Nic takového však bohužel neplatí o těch úřadech, které hrály důležitou roli

(15) Údaje byly převzaty z připravované edice – viz pozn. 6.

(16) Tamtéž.

(17) Tamtéž.

v politickém či správním rozhodování, tj. např. o místech císařských radů. Seznamy uvádějí v těchto funkcích pouze několik málo jmen, a sice Vratislava z Pernštejna, tajného radu, Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, říšského dvorního radu, Zdeňka Berku z Dubé, válečného radu, Dětřicha ze Švendy, císařského radu, Jiřího st. Popela z Lobkovic, císařského radu, Adama ml. z Valdštejna, nejvyššího štolbu, a Jiřího Pichla z Pichlperka, nejvyššího dvorního pošt mistra. I když z údajů dvorských seznamů nelze vyvozovat jednoznačné závěry, přeci jen se zdá, že prestižní úřady císařského dvora zůstávaly v drtivé většině české šlechtě uzavřeny.(18)

Podobnou situaci nalezneme i v případě, kdy se pokusíme objasnit, jaké bylo vlastně perzonální propojení císařského dvora a nejvyšších úřadů Českého království. Z přiloženého přehledu vyplývá, že z celkového počtu 84 nejvyšších zemských či královských úředníků, tak jak je uvádí František Palacký(19) se na císařský dvůr v letech 1576–1612 dostalo 25, tedy více než jedna třetina úředníků. I zde se setkáváme s dvorskými úřady typickými pro českou šlechtu, tj. především se služebníky u tabule a s komorníky, a pouze výjimečně s tituly císařských radů, popř. jinými vyššími funkcemi.

Při pozornějším prostudování tabulky je možné si všimnout některých zvláštností. Na prvním místě je to skutečnost, že držitel úřadu nejvyššího purkrabí se ve funkci císařského dvořana uplatnil pouze v jednom případě, a to u Viléma z Rožmberka,(20) a to zřejmě jen velmi krátce. Vysvětlení je zdá se zcela logické. Nejvyšší purkrabí, jakožto zástupce panovníka v zemi po dobu jeho nepřítomnosti, mohl jen těžko plnit povinnosti císařského dvořana, a tedy i např. doprovázet panovníka na cestách.

Dále z přehledu vidíme, že v porovnání s ostatními nejvyššími českými úředníky měl významné postavení u císařského dvora nejvyšší kancléř Českého království. Byl, jak již bylo řečeno, řádným členem císařského dvora (Hofstaatu), ale podle tabulky vidíme, že současně zastával i významné postavení v poradních kolokviích. Vratislav z Pernštejna a Adam z Hradce byli tajnými rady a Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic říšským dvorním radou. Na císařském dvoře se uplatnili i vicekancléři České koruny, kteří jsou v seznamech rovněž uváděni celkem 3 (Kryštof Želinský ze Sebusína, Jindřich z Písnice na Hertemberku, Jiří Mehl ze Střelice na Tolenštejně).(21)

Zajímavé je sledovat časovou posloupnost v obsazování úřadů císařského dvora ve vztahu ke správním úřadům Českého království. V mnoha přípa-

dech(11) začal český šlechtic svou kariéru na císařském dvoře, aby potom zaujal místo některého z prestižních českých úřadů. Císařský dvůr tak sloužil vlastně jako odrazový můstek pro další politickou kariéru, tentokrát však na úrovni české zemské správy. Stejně častý byl však i druhý postup, tj. ten, že držitel českých úřadů se stávali teprve později císařskými dvořany.(10) Pouze u jednoho člena české zemské správy dochází ke vstupu do obou správních celků přibližně ve stejnou dobu.

Pokusíme-li se v závěru odpovědět na otázku, jaký byl podíl české šlechty a zejména jejích elitních příslušníků, tj. nejvyšších zemských (královských) úředníků na skladbě císařského dvora a jaká byla její možnost v rámci tohoto dvorského aparátu ovlivňovat politické dění na nejvyšší úrovni, bude to možné pouze v rámci velmi přibližných odhadů. Zdá se, že zejména v závěru Rudolfovy vlády sílil počet českých šlechticů na dvoře a v tomto směru můžeme mluvit o jisté bohemizaci. Avšak vzhledem k tomu, že šlo většinou pouze o úřady reprezentativního charakteru, které zvyšovaly společenskou prestiž jejich držitele (a jistě i posilovaly lesk císařského dvora), je tato teorie značně oslabena. Skutečnou politickou kariéru se podařilo u dvora pouze několika málo jedincům, např. Adamovi ml. z Valdštejna(22) či Vojtěchu Popelovi z Lobkovic.(23) Důvodů, proč tomu tak bylo, je jistě více. Svou roli sehrály formální důvody, zejména dodržování předpisů při obsazování míst v poradních kolokviích, která v některých případech mohla české šlechtice vyřadit ze soutěže.(24) Nezanedbatelné byly i jazykové a společenské bariéry, které česká šlechta v této době stále obtížně překonávala a které mohly být při jejím vstupu do mezinárodního prostředí rudolfinského dvora určitým limitem. To platí především pro ty příslušníky české šlechtické obce, kteří nesídlili trvale v Praze. Svou roli mohla sehrát i konfesijní příslušnost uchazeče o místo na císařském dvoře, kde mohlo být protestantské vyznání nevýhodou. Poslední otázkou zůstává, do jaké míry měli čeští šlechtici o službu na císařském dvoře, jež jim kromě společenské prestiže nic jiného nepřinášela, ale naopak je finančně vyčerpávala, vůbec zájem.

(18) Tamtéž.

(19) F. Palacký, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských i dvorských ve Království českém*. Praha 1832.

(20) Seznamy ho neuvádějí, údaj byl převzat z práce J. Pánka, *K povaze vlády Rudolfa II.* (viz pozn. 2), s. 76.

(21) Viz také K. Stloukal, *Česká kancelář dvorská 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky*. Praha 1931 a dále J. Borovička, *Pád Želinského. Obsazení nejvyšších zemských úřadů v Čechách v letech 1597–1599*. Český časopis historický, 28, 1922, s. 277–304.

(22) K tomu srovnej *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna*. Edd. M. Koldinská a P. Mařa, Praha 1997, zejm. s. 20–22.

(23) Š. Kutíšová, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic (Pokus o profil osobnosti)*. Opera historica, 4, 1995, s. 91–105.

(24) Podle instrukcí pro říšskou dvorskou radu z r. 1559 měli být členové říšské dvorské rady vybíráni ze stavů římsko-německé říše a dolnorakouských a hornorakouských. Zdá se, že v případě Vojtěcha Popela z Lobkovic byla udělena výjimka – viz Fellner Kretschnmayr (viz pozn. 1), Bd. 2, s. 282.

**Přehled
úředníků Českého království s uvedením jejich funkce na císařském dvoře
v letech 1576–1612**

* Jména a úřady Českého království a doba jejich obsazení jsou převzata z Přehledu F. Palackého (viz pozn. 19). U jednotlivých osobností jsou tituly uváděny tak, že na prvním místě je vždy titul nejvyšší. Pořadí je ponecháno tak, jak je uvádí Palacký.

** Funkce na císařském dvoře jsou převzata ze seznamů císařského dvora Rudolfa II. (viz pozn. 3) a ze seznamů dvořanů, kteří doprovázeli Rudolfa II. na říšský sněm 1582 a 1594 (viz pozn. 4). Čísla uvádějí rok vzniku dvorských seznamů, v nichž je jméno s příslušnou funkcí zaznamenáno. Pořadí úřadů je chronologické.

Jméno	Držitel úřadu Českého království*	Držitel úřadu na císařském dvoře Rudolfa II.**
Vilém z Rožmberka	Nejv. purkrabí 1570–†1592	Tajný rada 1577(?)
Adam z Hradce	Nejv. purkrabí 1593–†1596 Nejv. kancléř 1585–1593	Nejvyšší kancléř České koruny 1589 Tajný rada 1582, 1594 Komorník 1576, 1580, 1582, 1584, 1594
Adam ze Šternberka	Nejv. purkrabí 1608–1619 Nejv. komorník 1602–1608 Nejv. sudí 1599–1603 Sudí dvorský 1597–1599	—
Ladislav z Lobkovic na Chlumci a Jistebnici	Nejv. hofmistr 1570–†1584	—
Jiří st. Popel z Lobkovic na Libohovicích	Nejv. hofmistr 1585–1594 Nejv. sudí 1582–1584	Komorník 1576, 1580, 1584 Rada 1582 Dvorní služebník 1589
Kryštof Popel z Lobkovic na Pátku	Nejv. hofmistr 1599–†1609 Nejv. komorník 1598 Prezident nad apelacemi 1592–1603 Mistr královské komory 1583–†1609	Komorník 1576, 1580, 1582, 1584, 1589, 1594, 1601
Ferdinand purkrabí z Donína	Nejv. hofmistr 1609–1610 Sudí dvorský 1609–1610 Prezident nad apelacemi 1603–1609	—
Adam ml. z Valdštejna na Hrádku	Nejv. hofmistr 1611–1619 Nejv. sudí 1608–1611 Král. maršálek 1605–1607	Nejvyšší komorník u stříbrného nádoby 1594 Komorník 1601, 1612 Nejvyšší štolba 1601

Čeněk z Lipého na Hodoníně	Nejv. maršálek 1562–†1589	—
Jan z Lipého	Nejv. maršálek 1589–†1598	Truksas 1580, 1582, 1584 Číšník 1589, 1594
Bertold Bohubud z Lipého	Nejv. maršálek 1610–1620	Kraječ 1612
Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic	Nejv. komorník 1576–†1583 Nejv. sudí 1570–1576	—
Jan z Valdštejna na Sedčicích	Nejv. komorník 1585–1597 Sudí dvorský 1577–1583	—
Václav Berka z Dubé	Nejv. komorník 1599–†1600 Nejv. sudí 1597–1599 Král. maršálek 1589–1597	—
Wolf Novohradský z Kolovrat na Lnářích	Nejv. komorník 1608–†1609 Nejv. sudí 1603–1608 Sudí dvorský 1599–1602	—
Jan Jiří ze Švamberka na Orlíku	Nejv. komorník 1609–1611 Sudí dvorský 1603–1609	—
Jan Sezima z Ústí	Nejv. komorník 1611–1617 Sudí dvorský 1610–1611	—
Adam ze Švamberka na Přimdě	Nejv. sudí 1577–1581 Sudí dvorský 1560–1577	—
Jiří Bořita z Martinic na Smečně	Nejv. sudí 1585–1597 Nejv. kancléř 1597–†1598 Sudí dvorský 1584–1585	—
Vratislav z Pernštejna	Nejv. kancléř 1566–†1582	Tajný rada 1580, 1582 Nejv. kancléř České koruny 1576, 1580
Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic	Nejv. kancléř 1599–†1628	Říšský dvorní rada 1594 Nejv. kancléř České koruny 1601, 1612
Václav z Řičan na Hořovicích	Sudí dvorský 1592–1596	Truksas 1576 Kraječ 1580, 82, 84, 89, 1601, 1612
Vilém Slavata z Chlumu	Sudí dvorský 1611–1615 Purkrabí karlístejnský 1604–1611 Král. maršálek 1600–1604	Komorník 1601, 1612 Správce úřadu nejv. komorníka 1601 (škrtnuto)

Jan z Lobkovic na Točnicku	Prezident nad apelacemi 1570–1577 Prezident české komory 1577–1580 Hejtman německých lén 1578–1590	—
Jan Bezdrůžický z Kolovrat na Bystrém	Prezident nad apelacemi 1577–1585	—
Jiří ml. z Lobkovic na Duchcově	Prezident nad apelacemi 1585–†1590	—
Jan Zbyněk z Hazemburka na Budyni	Prezident nad apelacemi 1609–†1616	—
Jáchym Novohradský z Kolovrat na Košátkách	Prezident české komory 1575–1577, 1593–1597 (?) Purkrabí karlštejnský 1578–1599	—
Ladislav z Lobkovic na Zbiroze	Prezident české komory 1582–1586	—
Štefan Jiří ze Šternberka na Postoloprtech	Prezident české komory 1603–1606	Komorník 1612
Abraham purkrabí z Donína	Prezident české komory 1611	—
Michal Španovský z Lisova na Pacově	Nejv. písař 1576–1596	—
Jan z Klenového na Žinkovách	Nejv. písař 1598–1618	—
Burian Trčka z Lípy	Podkomoří 1562–†1591	—
Humprecht Černín z Chudenic	Podkomoří 1593–†1601 Podkomoří králové 1576–1594 Hejtman Hradu pražského 1576–1599	Truksas 1612
Burkard Točník z Křimic	Podkomoří 1603–1618	—
Jindřich z Kurepachu	Nejv. mincmistr 1576	—
Vilém z Opršdorfu na Dubu	Nejv. mincmistr 1579(?)–1587	—
Karel z Biberštejna	Nejv. mincmistr 1588–1590	—
Fridrich Šlik na Hafenštejně a Plané	Nejv. mincmistr 1595	—

Kryštof Želinský ze Sebuzína	Nejv. mincmistr 1600–†1606 Místosudí dvorský 1590–1599 Místopísař 1586–1590	Vicekancléř České koruny 1594 (rada), 1601 (škrtnuto)
Hanibal z Valdštejna na Hostinném	Nejv. mincmistr 1606–1611	—
Vilém Vřesovec z Vřesovic	Nejv. mincmistr 1612–1618	Mistr sokolník 1601 Číšník 1612
Albrecht Kapoun ze Svojkova	Purkrabí hradeckého kraje 1570–†1591	—
Jan z Vřesovic na Podsedicích	Purkrabí hradeckého kraje 1592–1603 Nejv. lovčí 1594–1603	—
Kryštof Vratislav z Mítovic	Purkrabí hradeckého kraje 1603–1605	—
Adam (Tobiáš) Hřáň (Hrzán) z Harasova na Skalce	Purkrabí hradeckého kraje 1605–1615	Truksas 1612
Dětřich ze Švendy	Nejv. lovčí 1579–1581	Rada 1594
Abundus Šlik	Nejv. lovčí 1582–1588	—
Václav Kinský ze Vchynic	Nejv. lovčí 1603–1606	—
Vilém Kinský ze Vchynic	Nejv. lovčí 1611–1628	—
Hertvík Zejdlíc ze Šenfeldu na Chocni	Podkomoří králové 1594–†1603 Hejtman německých lén 1602–†1603	Dvorní komorní rada Truksas 1601
Štěpán Jiří ze Šternberka na Postoloprtech	Podkomoří králové 1603 Hejtman německých lén 1603–1623	Komorník 1612
Adam st. z Valdštejna na Žehusicích	Podkomoří králové 1604–†1615	Panatýr 1589 Číšník 1594, 1601, 1612
Albrecht Bryknar z Brukštejna na Libni	Král. prokurátor 1558–1577	—
Mikuláš Skalský z Dubu na Slušticích	Král. prokurátor 1582 Místosudí 1577	—
Vilém Vostrovce z Kralovic na Vlašimi (Radonicích?)	Král. prokurátor 1585–1592 Místopísař 1580–1585	—

Jindřich z Písnice na Hertenberku	Král. prokurátor 1593–1601 Místosudí dvorský 1601–†1608	Vicekancléř České koruny 1601
Jakub Menšík z Menštejna	Král. prokurátor 1601–1603 Místosudí 1593–1601 Purkrabí Hradu pražského 1603–1613	—
Florián Daniel Mejstřícký z Vatikánu	Král. prokurátor 1603–1605	—
Oldřich Geršdorf z Geršdorfu	Král. prokurátor 1606–1615	—
Čeněk Mičan z Klinštejna	Purkrabí Hradu pražského 1572–†1580	—
Jiřík Mošaur z Valdova na Dobřevojevicích	Purkrabí Hradu pražského 1583–1590	—
Jiří ml. Vratislav z Valdštejna na Zálší	Purkrabí Hradu pražského 1593–1603	—
Mikuláš Vratislav z Mitrovic na Kníně	Místokomorník 1582–1586	—
Jaroslav Kinský ze Vchynic na Krakovci	Místokomorník 1589–1611	—
Václav Šturm z Hiršfeldu na Komořánkách	Místosudí 1580–1591	—
Zachariáš Kába z Rybňan	Místosudí 1602–1614	—
Jiří Mehl ze Střelice na Tolenštejně	Místosudí dvorský 1563–†1589	Německý vicekancléř České koruny 1576, 1580, 1582, 1584, 1589
Vilém Malovec Kosoř z Malovic	Místopisáři 1572–1577	—
Bohuslav z Michalovic	Místopisáři 1590–1611	—
Jan Bořita z Martinic na Smečně	Purkrabí karlístejnský 1555–†1577	—
Jáchym Oldřich z Hradce	Purkrabí karlístejnský 1602–†1604	Komorník 1594, 1601
Jan Kinský ze Vchynic na Zásmucích	Purkrabí karlístejnský 1576–1586	—

Václav Ples Heřmanský ze Sloupna	Purkrabí karlístejnský 1592–1603	—
Jan z Vřesovic na Podsedicích	Purkrabí karlístejnský 1603–1605	—
Kryštof Vratislav z Mitrovic na Lochovicích	Purkrabí karlístejnský 1605–1612	—
Adam Slavata z Chlumu	Hejtman německých lén 1595–1601	—
Šťastný Mošovský z Moravčina	Hejtman Hradu pražského 1599–1603	—
Jan Štefan z Denína	Hejtman Hradu pražského †1606	—
Jindřich Šanovec ze Šanova	Hejtman Hradu pražského 1607	Komorník 1601, 1612
Jaroslav Smiřický ze Smiřic na Černém Kostelci	Král. hofmistr 1587–†1597 Král. maršálek 1571–1586	—
Jaroslav Bořita z Martinic na Smečně	Král. maršálek 1609–1618	Komorník 1612
Zbyněk Berka z Dubé	Mistr královské komory 1558–1577	—

RÉSUMÉ

**DAS VERHÄLTNIS ZWISCHEN DEM HOFSTAAT UND DEN OBERSTEN
VERWALTUNGSBEHÖRDEN DES KÖNIGREICHS BÖHMEN IN DER ZEIT
DER REGIERUNG RUDOLFS II.**

In Prag trafen sich in den Jahren 1583–1612, d.h. in der Zeit, als hier Kaiser Rudolf II. siedelte, zwei selbständige Verwaltungssysteme mit klar festgesetzten Kompetenzen. Einerseits war es der Hofstaat, zu dem auch die Ämter der österreichischen Zentralverwaltung und einige Reichsämter gehörten, und andererseits die böhmischen obersten königlichen und landesfürstlichen Ämter. Der wechselseitige Einfluss dieser zwei Verwaltungssysteme war gewissermaßen die Folge der Tatsache, dass sie personell verknüpft waren. Über diese Verknüpfung und Verdeutlichung des böhmischen Adels im Hofstaat sagen die Hofstaatsverzeichnisse Rudolfs II. aus den Jahren 1576, 1580, 1582, 1584, 1589, 1594, 1601 und 1612 aus. Aus der beiliegenden Tabelle geht hervor, dass von der Gesamtzahl der 84 obersten Landes- oder königlichen Beamten, wie sie von František Palacký für die Jahre 1576–1612 angeführt werden, 25 Beamte, also mehr als ein Drittel (besonders als Diener bei der Tafel und Kammerer) in den Hofstaat gelangten. Der Träger des Amtes des obersten Burggrafen betätigte sich in der Funktion des kaiserlichen Höflings nur in einem Falle, u. zw. in der Person des Wilhelm von Rosenberg. Bei dem Hofstaat hatte der oberste Kanzler des Königreichs Böhmen eine wichtige Stellung inne. Er war nicht nur ordentliches Mitglied des Hofstaates, sondern bekleidete gleichzeitig auch bedeutsame Posten in den Beratungskolloquien. In vielen Fällen begann der böhmische Adelige seine gesellschaftliche Karriere zuerst im Hofstaat und besetzte erst später den Posten eines bedeutenden böhmischen Amtes. Der Hofstaat diente so eigentlich als Sprungbrett für die weitere politische Karriere, diesmal jedoch auf der Ebene der böhmischen Landesverwaltung. Ebenso häufig war wohl auch der zweite Weg, wo die Träger der böhmischen Ämter erst später kaiserliche Höflinge wurden. Nur ein einziges Mitglied der böhmischen Landesverwaltung trat in die beiden Verwaltungssysteme ungefähr zur gleichen Zeit ein.

Man kann sagen, dass besonders zum Ende der Regierung Rudolfs II. die Zahl der böhmischen Adeligen im Hofstaat stieg, und in diesem Sinne kann man von einer gewissen Bohemisierung sprechen. Es handelte sich jedoch meistens nur um Ämter repräsentativer Art, die das gesellschaftliche Ansehen ihrer Träger erhöhten. Nur eine geringe Zahl von Personen, z.B. Adam der Jüngere von Waldstein oder Adalbert Popel von Lobkovic, machte im Hofstaat eine tatsächliche politische Karriere. Die bedeutendsten Ämter des Hofstaates, die eine wichtige Rolle in der politischen oder administrativen Entscheidung spielten, z.B. die Posten der kaiserlichen Räte, blieben für den böhmischen Adel in den allermeisten Fällen geschlossen.